

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА МОДЕЛЬ КОНФЛІКТНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ВЕТЕРАНІВ ТА ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Кухарук О.Ю. Соціально-психологічна модель конфліктної взаємодії ветеранів і цивільного населення в умовах гібридної війни.

У статті досліджується процес переживання й усвідомлення війни та ситуації невизначеності, визначені основні теми, що стосуються переживання й усвідомлення війни на особистісному та соціальному рівнях. Конфлікт між учасниками війни та цивільним населенням зосереджений навколо теми переживання війни, яку, у свою чергу, умовно можна розмежувати на теми особистісного переживання та переживання війни як значного соціального явища. Нині і ці переживання є хаотичними, суперечливими, мало структурованими та емоційно зарядженими. Унаслідок конфлікту переживань і уявлень, що стосуються війни, у суспільстві формується стереотип про «два різні» світи, за яким відбувається умовний поділ на тих, хто залучений до війни, і тих, хто уникає теми війни. Цей поділ спричиняє конфліктну взаємодію, яка призводить до поглиблення кризи в суспільстві. Конфліктну взаємодію можна описати за допомогою пояснювальної моделі, яка включає такі елементи: переживання війни, поява почуттів і уявлень щодо війни, формування нових ідентичностей на основі цих переживань та уявлень, безпосередня конфліктна взаємодія, підтвердження негативних настанов і поглиблення конфлікту.

Ключові слова: конфлікт, стереотип, соціальні настанови, ідентичність, конфліктна взаємодія, цивільні, військові.

Кухарук О.Ю. Социально-психологическая модель конфликтного взаимодействия ветеранов и гражданского населения в условиях гибридной войны.

В статье проанализировано как происходит переживание и осознание войны и ситуации неопределенности, определены основные темы, касающиеся переживания и осознания войны на личностном и социальном уровнях. Конфликт между участниками войны и гражданским населением сосредоточен вокруг темы переживания войны, которую в свою очередь условно можно разделить на темы личностного переживания и переживания войны как значительного социального явления. На сегодня эти переживания являются хаотичными, противоречивыми, слабоструктурированными и эмоционально заряженными. В результате конфликта переживаний и представлений, касающихся войны в обществе формируется стереотип о «двух разных мирах» по которому происходит условное разделение на тех, кто вовлечен в войну и тех, кто избегает темы войны. Это разделение вызывает конфликтное взаимодействие, которое приводит к углублению кризиса в обществе. Конфликтное взаимодействие можно описать с помощью объяснительной модели, которая включает следующие элементы: переживание и осознание войны, появление чувств и представлений о войне, формирование новых идентичностей на основе этих переживаний и представлений, непосредственное конфликтное взаимодействие, подтверждение негативных установок и углубление конфликта.

Ключевые слова: конфликт, стереотип, социальные установки, идентичность, конфликтное взаимодействие, гражданские, военные.

Kukharuk O. Socio-psychological model of conflict interaction of veterans and civilians in the conditions of hybrid war.

The article analyzes the ideas and feeling towards the war and the situation of uncertainty, defines the main topics relating to the

ideas and feelings towards the war on the personal and social level. The conflict between veterans and combatants from one side and civilian populations from other focuses on the theme of the experience of war, which can be divided into personal experiences and the experience of war as a significant social phenomenon. Today, these experiences are chaotic, controversial, unstructured, and emotionally charged. As a result of the conflict of the feelings and ideas concerning the war in society, a stereotype of "two different worlds" is formed, and this leads to conditional division into two groups of those who are involved in the war and those who avoid the theme of the war. This division leads to conflict interaction, which leads to deepening the crisis in society. Conflict interaction can be described using an explanatory model that includes such elements as the experience of war, the formation of feelings and ideas about war, the formation of new identities based on these experiences and representations, direct conflict interaction, confirmation of negative attitudes and deepening the conflict.

Key words: conflict, stereotype, social attitude, conflict interaction, identity, civilians, veterans

Постановка проблеми. Нові українські реалії – це реалії життя в ситуації кризи і невизначеності. Новий тип гібридної війни – це реальність, до якої суспільство виявилось неготовим. Реальність, яку важко розуміти, усвідомлювати, переживати. У ситуації «класичних» воєн усе суспільство живе за умовами воєнного часу, з чітким уявленням про «своїх» і ворогів, про «правила гри» - обмеження, зобов'язання, небезпеки. У сучасних же «гібридних» війнах одним із завдань агресора є дестабілізація і відсутність чіткого поділу на своїх і чужих і зрозумілих «правил гри». І якщо збройну агресію Росії українська держава та українське військо навчилися стримувати, то стримування «гібридних» ворожих дій і розв'язання внутрішнього конфлікту – це виклик, який ще залишається актуальним. Одним із внутрішніх конфліктів, спричинених війною, є конфлікт між громадянами України, що вибудовується навколо теми

сприйняття війни та залученості до неї. Іншими словами – це світоглядний конфлікт між тими, хто по-різному залучений до безпосередніх бойових дій (військові, ветерани, волонтери та інші) і тими, кого можна назвати «цивільним населенням». Цей конфлікт є багатовимірним і потребує всебічного дослідження, серед іншого і засобами соціально-психологічної науки.

Аналіз результатів досліджень, присвячених розв'язанню означеної проблеми.

Дослідження, пов'язані із розв'язаннями даної проблеми фокусуються передусім навколо двох тем – переживання війни та її наслідків учасниками війни та іншими залученими особами, а також переживання війни і нестабільності в суспільстві.

Тема переживання війни та її наслідків учасниками бойових дій є широко вивченню психологічною наукою. У цьому напрямі проводяться дослідження клінічних психічних розладів, які можуть бути спричинені війною [1], особливостей адаптації військовослужбовців до мирного життя та умов її успішного перебігу [2], вивчаються різноманітні фактори, що впливають на особисту успішність і соціальну реабілітацію ветеранів і військових [3].

Широко вивчаються зміни, які виникають у мисленні і світогляді людей, що активно були залучені до військових дій. Підходів до опису можливих змін є велика кількість. Як приклад можна згадати класичну роботу Grossman D. «On killing» [4], у якій описані зміни, біологічні, психічні та психосоціальні, які виникають у наслідок участі людини в активних бойових діях і вбивстві противника. Ще одним класичним прикладом можна назвати роботу психоаналітика Robi Friedman, у якій зміни у світогляді вояка визначаються через запровадження терміна «матриця солдата» [5]. У такому підході зміни, які виникають, описуються мовою психоаналізу.

Значно менш вивченою є проблема впливу війни на суспільство. Закономірно, що найбільше уваги приділяється питанням впливу війни на осіб, які перебувають у зоні бойових дій. Значно рідше вивчають питання впливу кризових подій на

осіб, що її переживають, але перебувають поза зоною конфлікту. Особливий інтерес до цієї теми спостерігався у США в 60 – 70 роках ХХ століття. Того часу гостро постала проблема ставлення до ветеранів війни у В'єтнамі. Негативне сприйняття війни в суспільстві трансливалось на ветеранів і проявлялось в агресивному, зневажливому і засуджувальному ставленні до її учасників. Це не в останню чергу призвело до значних проблем із їх соціальною адаптацією до мирного життя. Одним із підсумків суспільної дискусії навколо цієї теми став заклик відділяти ставлення до ветеранів війни від ставлення до війни [6].

Серед сучасних актуальних українських досліджень можна назвати працею В. Васютинського, яка стосується адаптаційних стратегій спільнот до умов невизначеності [7]. В. Васютинський, вивчаючи колективні стратегії адаптації до життя в період воєнного конфлікту, описує низку настанов, які вдалося виявити: критичне ставлення до влади, констатація складного становища в країні, концентрація на важливості матеріальних чинників, наполягання на власній безпорадності. Рідше, як протиставлення безпорадності, виявляються настанови щодо власної самозарадності: «хто хоче, той заробляє». Про війну як важливий чинник, що впливає на життя, згадали лише 5,3% учасників дослідження. Також В. Васютинський у своєму дослідженні доходить висновку, що домінуючою стратегією адаптації цивільного міського населення до умов невизначеності є стереотипізація переживань і діянь. Стереотипізація переживань проявляється в наріканні на труднощі, самовиправданні, критиці влади. Стереотипізація діянь проявляється в намаганні вибудувувати життя за попередніми, докризовими стандартами. Іншою групою стратегій є трансформаційні переживання і діяння. Ці стратегії не такі поширені, але при цьому адаптивніші.

Аналізуючи актуальні дослідження, можна дійти висновків, що безпосередньо тема конфлікту між цивільним

населенням та особами, що залучені до війни, у дійсності не вивчена.

Відтак **метою** дослідження є: представити соціально-психологічну модель конфліктної взаємодії ветеранів і цивільного населення в умовах гібридної війни та ситуації нестабільності.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Перше, що варте уваги – це опис того, як проявляється світоглядний конфлікт між тими, хто різною мірою залучений до безпосередніх бойових дій (військові, ветерани, волонтери та інші), і тими, кого можна назвати «цивільним населенням». Цей конфлікт багатовимірний і зачіпає надзвичайно багато «болючих точок», серед яких є дві центральні теми:

1. Осмислення і переживання війни як внутрішньої, власної ситуації невизначеності.
2. Осмислення і переживання війни як соціального явища і його впливу на повсякденне життя.

Перше питання стосується внутрішніх переживань, страхів, фобій, уявлень про себе у війні і нестабільності, а відповідно і дій, які чиняться внаслідок осмислення і переживання своєї ролі у війні. Друге питання стосується усвідомлення і переживання війни і кризи як значимого соціального явища. Першу групу питань можна описати як запит «що відбувається зі мною?», другу - «що відбувається зі світом?». Ці дві теми переживань мають велику кількість додаткових, дрібніших тем. Наприклад, у темі індивідуального переживання війни можна виділити: осмислення і переживання своєї участі у війні, осмислення і переживання участі у війні інших значимих осіб, особисте осмислення і переживання війни як кризової ситуації, її впливу на власне повсякденне життя, зміни особистої реальності. У темі переживання війни як значимого соціального явища можна виділити: переживання руйнувань і втрат (як серед військових, так і серед мирного населення), формування образу ворога, осмислення і переживання причин війни, ролі воюючих сторін, можливих наслідків і шляхів для завершення конфлікту, переживання щодо

перебігу і наслідків конкретних бойових операцій, поразок і перемог.

Жодна цих тем не може пережитись відокремлено від інших. Як звичайно, смисли, які заключені в цих переживаннях, є емоційно зарядженими, слабо вербалізованими, скороченими узагальненими. Тобто мають усі ознаки класичних соціально-психологічних стереотипів. Як і більшість стереотипів, стереотипи пов'язані із війною і нестабільністю виникли через складності соціального явища, якого вони стосуються, і мають на меті укрупнення знань і спрощення доступність переживання. Особливістю стереотипів, що виникають в умовах невизначеності, є їхня ригідність і значна емоційна зарядженість. Стереотипів, що стосуються переживання війни, є велика кількість. Узагальнюючим стереотипом можна назвати уявлення про «два різні світи». У своєму аналізі ми можемо спробувати описати механізм появи цієї настанови:

1. Залежно від ступеня залученості особистості до війни, вона по-своєму осмислює і переживає все, що пов'язане війною.

2. Унаслідок різниці залученості до подій війни в різних людей виникають різні, часто діаметрально протилежні уявлення і почуття на одну і ту ж тему. Наприклад, «розумні чоловіки воювати не пішли» – «не пішли воювати тільки слабаки і боягузи». Тема одна – участь чоловіків у війні, а настанови різні.

3. Унаслідок повсякденних спостережень за різницею настанов, а також підвищеною емоційною реакцією на цю різницю та через відповідні поведінкові прояви (реальні конфлікти) виникає настанова про суспільні настанови. Узагальнюючи, її можна назвати настановою «два різні світи». У цій настанові протиставляється світ тих, хто воює і захищає, байдужому світу тих, хто не помічає війну. Це тягне за собою появу вже наступних уявлень і почуттів про свою групу та групу «опонента».

Разом з тим, сама ідея про різні світи є неточною за своєю суттю. Адже весь набір згаданих почуттів, реакцій і уявлень стосується теми переживання війни. А от їх поляризація, дезінтеграція і протиставлення призводить до формування нових соціальних груп і нових ідентичностей на основі цих уявлень. І ці групи уже в момент формування групової ідентичності «заряджені» негативними, хаотичними і конфліктогенними ауто і гетеронастановами. Цей процес має досить загрозливі масштаби і форми. Більше того, є низка зовнішніх і внутрішніх сил, яким вигідний громадянський конфлікт і які активно поширюють і підсилюють всі деструктивні міфи, меми та ідеї, які виникають у цьому процесі.

Нині процес формування ставлень і стереотипів перебуває в хаотичному стані. Тому, не дивно буде зустріти людину, яка поважає військових і вважає їх захисниками, але при цьому психічнохворими і такими, що становлять загрозу. Або військового, який абсолютно чітко розуміє, що не всі повинні воювати, але при цьому зневажає всіх, хто не пішов воювати. І набір цих уявлень не буде спричиняти внутрішній конфлікт, а буде сприйматись як нормальний, звичний спосіб мислити. Одже, ми перебуваємо на етапі формування низки настанов та ідентичностей, які можуть нести в собі як об'єднавчий, конструктивний потенціал (наприклад, навколо спільного ворога), так і деструктивний.

Підсумовуючи вищесказане можемо твердити, що попередня соціально-психологічна модель конфліктної взаємодії ветеранів та цивільних може виглядати так:

1. Відбувається осмислення і переживання війни представниками різними соціальних груп.
2. Формуються первинні стереотипи про війну і військових.
3. Відбувається об'єднання за типом світоглядів і поділ на «свій-чужий».
4. Як наслідок можливі конфлікти між носіями різних типів ідентичностей.

5. Наступний етап: підтвердження первинних, конфліктних стереотипів, подальша поляризація.

6. Поглиблення і поширення конфлікту.

Під час такої взаємодії проявляються як загальні психологічні механізми стереотипізації, так і специфічні особливості осмислення соціальних кризових явищ в умовах нестабільності різними групами населення [7], а також механізм негативної селекції і пошуку підтвердження негативних стереотипів.

Нині ми перебуваємо на етапі формування внутрішнього конфлікту і за умови відсутності протидії і «підігрівання» процесу зацікавленими сторонами є ризики, що внутрішній конфлікт буде поглиблюватись і розвиватись.

Висновки

1. В умовах гібридної війни формується та розгортається світоглядний конфлікт між тими, хто порізно залучений до безпосередніх бойових дій (військові, ветерани, волонтери та інші), і тими, кого можна назвати «цивільним населенням». Цей конфлікт є багатовимірним і потребує всебічного дослідження, зокрема і засобами соціально-психологічної науки.

2. Фокус уваги дослідників передусім звернений на дослідження особливостей психіки осіб, що активно залучені до конфлікту, рідше на тих, хто зазнає меншого впливу бойових дій і живе в ситуації невизначеності. Сам конфлікт між учасниками війни та цивільним населенням залишається дослідженим мало.

3. Конфлікт між учасниками війни та цивільним населенням зосереджений навколо теми переживання війни, яку у свою чергу, умовно можна розмежувати на теми особистісного переживання та переживання війни як значного соціального явища. Нині ці переживання є хаотичними, суперечливими, малоструктурованими та емоційнозарядженими.

4. Унаслідок конфлікту переживань і уявлень, що стосуються війни, у суспільстві формується стереотип про «два різні» світи, за яким відбувається умовний поділ на тих, хто залучений до війни, і тих, хто уникає теми війни.

5. Конфліктну взаємодію можна описати за допомогою пояснювальної моделі, яка включає такі елементи: переживання війни, формування почуттів і уявлень щодо війни, формування нових ідентичностей на основі цих переживань та уявлень, безпосередня конфліктна взаємодія, підтвердження негативних настанов і поглиблення конфлікту.

Перспектива подальшого дослідження. Подальшої апробації і підтвердження потребує як сама пояснювальна модель, так і те, як проявляються конфліктні настанови в різних формах соціально-психологічного мислення.

Література

1. Srinivasa Murthy R., Lakshminarayana R. Mental health consequences of war: a brief review of research findings. [Електронний ресурс] / R. Srinivasa Murthy, R. Lakshminarayana // World Psychiatry -2006, 5(1); 25–30. – Режим доступу: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1472271/>
2. Сайтс К. Синдром войны. О чем не говорят солдаты / К. Сайтс. – Москва: Альпина нон-фикшн, 2013. – 132 с.
3. МакГоннел О. Методическое пособие программы самоуправления ПТСР для солдат [Електронний ресурс] - LCSW, 2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://psyservice.org/wp-content/uploads/2015/03/самоуправление->
4. Grossman D. On killing: the psychological cost of learning to kill in war and society / Dave Grossman. – Little, Brown and Company Boston New York Toronto London, 1995

5. Friedman R. A Soldier's Matrix: A Group Analytic View of Societies in War /Friedman //Group Analysis. 2015, 48 iss. 3. P. 239– 257.
6. Armstrong N., McDonough J. D. Jr., Savage D. Community driving impact. The case for local, evidence-based coordination in veteran and military family services and the americaserves initiative – Syracuse University, The institute for veterans and military families, 2015.
7. Васютинський В. Індивідуальні і колективні стратегії адаптації мешканців міських громад до життя в період воєнного конфлікту / В.Васютинський // Проблеми політичної психології: збірник наукових праць, вип. 5 (19)., 2017. – С.43– 52.

References

- 1.Srinivasa, M. R., Lakshminarayana, R. (2006). Mental health consequences of war: a brief review of research findings. *World Psychiatry*, 5 (1), <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1472271/> [downloaded 9 December 2016].
2. Sites, K. (2013). *Sindrom voyny. O chem ne govoryat soldaty* [The Things They Cannot Say: Stories Soldiers Wont Tell You About What Theyve Seen, Done or Failed to Do in War]. Moscow: Alpina non-fikshn Publ. (rus).
3. McHonnell, O. (2009). *Metodicheskoye posobiye programmy samoupravleniya PTSR dlya soldat* [Methodical manual PTSD government program for soldiers], <http://psyservice.org/wp-content/uploads/2015/03/самоуправление-посттравматическим-стрессовым-расстройством-ПТСР-для-солдат.pdf> [downloaded 9 December 2016] (rus).
4. Grossman D. (1995) *On killing: the psychological cost of learning to kill in war and society* / Dave Grossman. –

Little, Brown and Company Boston New York Toronto London.

5. Friedman R. (2015) A Soldier's Matrix: A Group Analytic View of Societies in War /R.Friedman//Group Analysis v.48 iss. 3, , p. 239-257
6. Armstrong N., McDonough J. D. Jr., Savage D. (2015) Community driving impact. The case for local, evidence-based coordination in veteran and military family services and the americaserves initiative. - Syracuse University, The institute for veterans and military families – 29 pp
7. Vasiutynskiy V. (2017) Indyvidualni i kolektyvni strategii adaptacii meshkanciv miskyh gromad do zhyttya v period voyennogo konfliktu [Individual and collective strategies of adaptation residents of urban communiities to life in the period of military conflict]. Problemy politychnoi psykhhologii: [Problems of political psychology] Vol.5(19), p.43-52 (ukr)